

PAŠKI SVETI TROKUT

VITOMIR BELAJ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

GORAN PAVEL ŠANTEK

Sveučilište u Zadru
Odjel za etnologiju i socijalnokulturnu antropologiju
23000 Zadar, Franje Tuđmana 24i

UDK 299.18:291.21]:

528.425(497.5 Pag)

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Prihvaćeno: 15. 3. 2007

U ovome su članku iznijeti rezultati nastavka istraživanja topografskih struktura prahrvatskoga (praslavenskoga) poganstva, prikazani godine 2005. u Mošćenicama u radu Mit u prostoru (Belaj 2006). Utvrđene su tri točke praslavenskoga svetog prostora na Pagu (crkve sv. Vida, sv. Jurja sjeverno od Paga i Blažene Djevice Marije u Starome Gradu) koje tvore trokut u parametrima što ih je utvrdio Pleterski (1996b): kut kod sv. Vida iznosi 21°, a dvije se stranice trokuta odnose približno kao 1:√2. Tome valja dodati nekoliko pojedinosti koje učvršćuju pretpostavku da taj trokut na Pagu predstavlja trag praslavenskoga bogoštovlja.

Ključne riječi: Pag, mitologija, Slaveni, svjetonazor

POLAZIŠTE

Riječ, dakako, nije o tzv. *Paškom trokutu*, "heliodromu" izvanzemaljaca, "otkrivenu" blizu trajektne luke Žigljen, o predmetu neke nove, "postmoderne" mitologije, već o tragovima vjerovanja prvih hrvatskih naseljenika na otoku Pagu, iz vremena prije njihova doticaja s kršćanstvom. Riječ je o *svetome trokutu* u mitologiji u starinskom značenju.

DUALISTIČKA "SVETIŠTA"

Gradivo o kojem ćemo raspravljati nije posve nepoznato. Prvi je, koliko nam je poznato, o njemu pisao (i stavio ga u kontekst prahrvatske/praslavenske mitologije) Ivo Pilar¹ godine 1931. Pilar se poveo za, u nas dosta poznatom, hipotezom češkoga povjesnika Jana Peiskera (1851-1933) o praslavenskome dualizmu zoroastrovskoga tipa. Peisker je na zapadnoslavenskome području, uključivši ovamo i Slovence, utvrdio 32 primjera jednako raspoređenih komponenti nekoga poganskog sakralnog prizorišta. To su: tekuća voda, s njezine desne strane (gledajući nizvodno) stijena koja svojim imenom podsjeća na Vraga, strah, tamu, pakao, crno, vranca, a s lijeve često nešto viši gorski vrh čije se ime može povezati sa Svarogom, Suncem, Svantevidom, nebom, bijelim, bijelim konjem/kobilom. Peisker je ovu pravilnost u toponimiji interpretirao kao trag svetišta stare iranske zoroastrijske dualističke religije u kojoj bi na lijevoj strani rijeke štovali dobroga, bijelog boga, boga svjetla, *Ahura Mazdu*, a na desnoj zloga, crnog boga, boga tame, *Devu*. Prvi je tvorac i gospodar duhovnoga, a drugi svega materijalnoga na svijetu; prvi upravlja dobrim, drugi zlim. Ovu bi religiju prihvatili, kako je mislio, drevni Praslaveni². Tijekom pokršćavanja zloga

¹ Ivo Pilar (1874-1933), pravnik, ekonomist i sociolog, politički angažiran kao protivnik kraljevskoga režima (pisao nerijetko pod pseudonimima, umro pod sumnjivim okolnostima), pisao je i povijesne rasprave (o bogumilima). Za nas je ovdje zanimljiv kao prevoditelj i nastavljatelj Peiskerova djela.

² Ideja o utjecaju iranskoga dualizma na religiju starih Slavena nije Peiskerova. O tome su nagađali, primjerice, već Jevgenij Jevsignjevič Golubinskij (*История русской церкви*, Moskva 1880), Josef Jireček (Studia v oboru mythologie české, u: *Časopis Musea Království českého*, 37/1863:3-28, 141-166, 262-269), Aleksandr Fedorovič Hilferding (Гильфердинг; *История славян*, u: *Вестник Европы*), Wilhelm Józef Bogusławski (*Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej aż do wynarodowienia Słowian zaodrzańskich*, Poznań I.-IV/1887-1900), Jan Ignác Hanuš (Hanusch; *Wissenschaft vom slawischen Mythos*, Lwiv 1842), Pavel Jozef Šafařík (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Pešta 1826), a uskoro su se javili i suprotni glasovi, primjerice, Aleksandr Ivanovič Kirpičnikov (Что мы знаем достоверного о личных божествах славян, u: *Журнал Министерства Народного Просвещения* 1885/9), Vasilij Nikolajevič Močuľskij (О мнимом дуализме въ мифологии Славянъ, u: *Русский филологический вестник* 1889), Gregor Krek (*Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz 1874) Louis Léger, *La mythologie slave*, Pariz 1901), Aleksander Brückner (u: *Encyklopedia polska*, IV. 2:156); vidi Niederle 1916:162, bilj. 1.

bi boga izjednačili s Vragom, a na mjesta bivših svetišta nerijetko postavili crkve posvećene kršćanskim svecima. Na lijevu, svijetlu stranu postavili bi ponekad crkvu sv. Vida (po asocijaciji *očni vid — svjetlost*), a na desnu sv. Jurja ili sv. Mihovila koji su ubili zmiju ili zmaja, simbol Zloga (Peisker 1926, 1926/27, 1928). O mitskoj ulozi vode Peisker se nije izjasnio, iako ju je smatrao važnim trećim elementom strukture.

Peiskerovu su zanimljivu i inovacijsku hipotezu na tragu kasnijoj strukturnoj analizi prihvatili neki hrvatski pisci (Šufflay 1928³, Pilar 1931). Kao dokaz za navodno iransko podrijetlo Hrvata naći ćemo je i danas u nekritičkoj hrvatskoj paranznanstvenoj literaturi. Drugdje su je otklonili (Kelemina 1926/1927) ili jednostavno ignorirali. Pokazalo se, naime, kako Peiskerovo tumačenje tih svetih prizorišta iz iranskoga vjerskog dualizma (svijetlo, dobro, duhovno ÷ tamno, zlo, materijalno) ipak ne može izdržati ozbiljnu kritiku. Ni u kojoj vrsti izvora nisu pronađeni bilo kakvi argumenti za nj. Ali zajedno s Peiskerovom interpretacijom problema i sam je problem, tj. pitanje, zašto oronimi, ako su u paru, stoje u krajoliku u jasnoj značenjskoj opreci i zašto su imena, koja asociiraju na sunce, svjetlost itd. uvijek na lijevoj, a ona povezana s mrakom, Vragom itd. uvijek na desnoj strani rijeke (gledano od izvora), bio "pometen pod tepih". Time je, nažalost, bila uklonjena motivacija za otkrivanje novih metodičkih postupaka.

Pilar je jedan Peiskerov rad preveo na hrvatski jezik (1929), a i sam je prikupljao "kultne pozornice" (kako je takve konstelacije toponima nazvao slovenski povjesnik Jakob Kelemina u svojoj kritici Peiskerove teorije god. 1926/1927:168) na području južnoslavenskih zemalja i objavio ih godine 1931. Među inima pronašao je odgovarajući scenarij na otoku Pagu:

(str. 49) Krasno primorsko svetište otkrio sam kartografski na otoku Pagu, a ostale sam podatke pribavio sebi pismeno, i to preko gosp. Nikole Mirkovića, javnoga bilježnika u Pagu, i gosp. Ante Fabijanića, učitelja na Pagu. Tako mi stvar postade sasvim jasna.

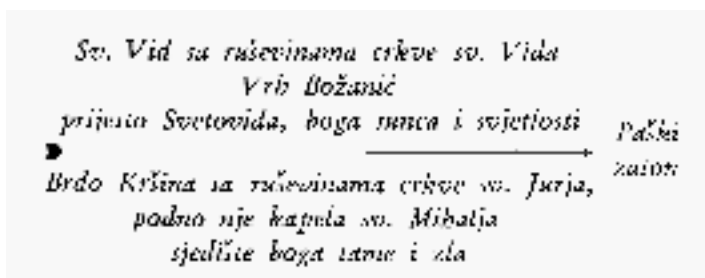
³ Baš ovih dana učinjeno je golemo otkriće čitavoga takvog propalog svijeta. Na genijalan je način po jezičnim znakovima, po imenima mjesta, praški profesor dr Jan Peisker uronio u staroslavensko vrijeme i nedvoumno ustanovio, koje su vjere bili stari Slaveni prije krštenja, napisao je Šufflay u Obzoru (br. 144, str. 2) 12. rujna 1928.

S lijeve strane Paškoga zatona diže se 328 m nad morem visoko brdo imenom Sveti Vid (Monte San Vito), a na njemu ruševine starinske crkve posvećene sv. Vidu mučeniku. Dalji, 270 m visoki vrh iste gorske kose zove se Božanić.

Na desnoj strani paškoga zatona protegao se tmurni, stjenoviti i raskidani rt sv. Nikole, koji na visini od 204 m ima ruševine crkvice sv. Jurja; od nje se na 1 km dalje ispeo najveći vis na tom rtu, 263 m visoki vršak Kršina. U samom Pagu ima još jedna crkva s titularom sv. Jurjem, a osim toga izvan grada crkva »sv. Mihovila (Mihalja) u polju« (»in Campo«), a u gradu i samostan benediktinaca.

Veliki broj crkava i kapela nadopunjuje običnu sliku staroslovenskih svetišta u danas čisto katoličkim krajevima. Nalazimo [50] tu ruševine crkvice: sv. Nikole, sv. Katarine, sv. Eufemije, sv. Jadre, sv. Andrije, sv. Ivana, sv. Erazma, sv. Kuzma, sv. Antuna i sv. Bartola. Kartografske oznake: Posto st. Tomaso, St. Martino, St. Pietro označuju, da su na tim mjestima nekad postojale crkvice posvećene tim trima svecima s nekim, valjada mletačkim stražaricama. Samostan Starigrad (»convento de terra vecchia«) kao drugi samostan u onom kraju nadopunjuje obični rekvizit takvih svetišta.

Pilar je ovo "svetište", sudeći prema njegovim riječima, pronašao na karti, pa zatim zatražio od mjesnih uglednika dodatne informacije. Na temelju prikupljenih podataka rekonstruirao je praslavensko dualističko svetište i prikazao ga na skici (br. 16, str. 50):

Ne znamo kojom se kartom služio Pilar, no ta se situacija lijepo vidi na austrijskoj generalnoj karti 1:200.000 iz 1939. godine (na kojoj su zadržani talijanski toponimi iz vremena Austrougarske monarhije):

Zapadno od *Vallone di Pago* (Paški zaljev proteže se, pregrađen mostom kod grada Paga, duboko na jugoistok u unutrašnjost otoka sve do sela Gorica, tako da djeluje gotovo kao ušće neke velike rijeke) nalazi se vrh *Mt. S. Vito* (na karti je visina označena s 348), a istočno, pod grebenom Kršine (v. 263 m; na karti piše čitljivo *Krišna*) nalazi se *R[fudera] S. Giorgio*. Teže je s vrhom Božanić za kojega je Pilar napisao da je visok 270 m. Na austrijskoj je karti sjeverozapadno od Sv. Vida, već nad Kolanom, označen vrh visok 270 m, ali bez imena. To je jedan od vrhova gorskoga niza *Nebeske* (na novijim kartama 267 m), a manjka *Božanić*. *Božanić* je, ali kao *Bošanić*, na specijalki 1:25.000 vrh visine 303 m, mnogo bliže Sv. Vidu.

SVETI JURAJ

To je Pilaru bilo dovoljno. Pokazao je kako se ova mjesta, vrh Sv. Vid i brdo Kršina, razmještena na dvije strane vode, mogu protumačiti pomoću Peiskerove dualističke hipoteze. No ipak je objavio i opis zbivanja oko ruševine Sv. Juraj što mu ga je poslao Ante Fabijanić 10. siječnja 1929:

Gosp. Anti Fabijaniću zahvaljujem ove zanimljive folklorističke podatke o tamnoj strani toga svetišta. Bio je do prije 50. godina [tj. do oko god. 1880.] običaj, da se hodočasti sv. Juri na jedan vrh na sjevernoj

strani otoka. Tu bi se osim drugoga svijeta sakupili mladići i djevojke i igrali kolo. No to nije pojava osamljena, jer se i dandanas [tj. oko god. 1930.] na nekim mjestima Dalmacije hodočasti baš k sv. Juri (tako na pr. sv. Juri na Biokovu, 1.178 m). Onamo idu osobito mlade nevjeste, koje nemaju poroda, na zavjet. Djevojke za što bolji uspjeh zavjeta penju se i potrate oko dva dana, čvrsto odlučivši, da dadu svoj tribut ne braneći tvrdoglavo svoje djevičanstvo. Priča se, da u tim danima na tim vrhuncima vlada seksualna anarhija.

Ne saznajemo kojega su dana hodočastili svetome Jurju, vjerojatno se to odigravalo negdje oko Jurjeva. Hodočašće je utrulo pred kakvih 130 godina. Sam opis zbivanja, što ga ovdje donosi Pilar, više nije Fabijanićev s Paga (on samo spominje kolo), nego se odnosi na Biokovo. I to je sve. Posredno se na Sv. Vid i Sv. Juraj osvrnuo Šufflay u jednom istodobnom članku, gdje je napisao da bi sva stara mjesta, koja se zovu imenom sv. Đurđa ili sv. Vida, trebalo proučiti s obzirom na Peiskerovu shemu (Šufflay 1931:114).

SV. VID

Sustavnije od ostalih pozabavio se takvim prizorištima don Ante Škobalj u svojoj knjizi *Obredne gomile* (1970). Peiskerovoj je hipotezi (koja prožima gotovo cijelu knjigu) posvetio cijelo jedno poglavlje u ovoj "povijesno-teološkoj raspravi o religiji i magiji" *Teorija Jana Peiskera o dualističkoj religiji starih Slavena* (453-462), a napisao je za nju da bi se *po svojoj jasnoći, sukladnosti i poklapanju s mnogobrojnim sličnim lokalitetima mogla ... smatrati radije otkrićem nego teorijom* (1970:460). I sam je pokušao utvrditi nekoliko takvih svetih prizorišta. Dojmljiv je prikaz gudure Ljupča kod Vinjana Donjih, zaselak Topići. Sa svake su strane doline potoka Ljupče po jedna veća i jedna manja gomila, s istočne strane Velika i Mala Topića gomila, a sa zapadne Velika i Mala Baketića gomila. Prema pripovijedanju mještana, do sredine 19. st. na Maloj Topića gomili seljaci su upriličili *sastanak na Jurjevu. Tu bi donijeli pečene janjce, vina i "pune vreće" uštipaka. Ostali bi cijeli dan od jutra do mraka, jeli, pili, pjevali i igrali kolo. Pričalo se i da je svaki prolaznik od žitelja, to jest domorodaca, svaki put, kad bi onuda prolazio, donio kamen i bacio ga na gomilu*. No, Škobalj u svojoj opsežnoj knjizi, punoj inače dragocjenih podataka, nigdje nije naveo ovdje spomenute paške lokalitete.

Tek je godine 1995. posthumno objavljen dio rada jednoga Pažanina, arheologa Ante Šonje (1917-1981). On je, potaknut tvrdnjom mletačkoga baroknog povjesnika Gianantonija Bommana kako su solunski "...nadbiskup i nekoliko svećenika s osobitom ... pažnjom nastojali naučiti taj jezik kako bi mogli nagovoriti ove idolopoklonce neka napuste kult svojih lažnih božanstava Davora, Babora i Vida. Ova neugodna imena današnji Slaveni u ljutitosti još uvijek izgovaraju premda ne znaju ni što govore ni što ona znače. Učeni ljudi pak misle, sudeći prema načinu njihova izgovaranja, da su to imena starih slavenskih božanstava."⁴, napisao raspravu *O starohrvatskim božanstvima Vidu, Davoru i Baboru*. Rad je ostao neobjavljen i tek je dio o Vidu priredio Pažanin Nikola Crnković i objavio ga u riječkim *Dometima* (7-12/1995:107-118). Cijeli je rad trebao biti objavljen u zborniku s naslovom *Dualistička duhovnost starih Hrvata*, no taj, koliko nam je poznato, nije izašao.

U objavljenome dijelu toga djela, Šonje, na temelju podataka kazivača iz Kolana, prikazuje pučke bogoštovne čine vezane uz vrh Sveti Vid. Kazivanja ponekad zvuče fantastično, a za to je vjerojatno zaslužan sam Šonje kojem je manjkao kritički pristup i prema pisanim izborima, i prema kazivačima. Evo jednoga primjera sa samog početka: *Prema navedenu Bommanovu mišljenju znamo da su Hrvati u 18. stoljeću u svom govoru izricali imena spomenutih starohrvatskih božanstava...* A Bomman je, na kojega se Šonje poziva, prihvatio **mnijenje** učenih ljudi, da su neke nerazumljive riječi *nomi dell' antiche Deità dei Slavi*. Bomman (o kojem ništa ne znamo) oprezno govori o mnijenju, a samo na temelju toga **nagađanja** Šonje već **zna da su Hrvati ... izricali imena spomenutih starohrvatskih božanstava... Ili drugo:**

Godine 1947. čuo sam neobičnu priču od sedamdesetgodišnje Pere Tičak, udate u Novalji, a rodom iz Kolana koji se nalazi sa sjeverozapadne strane brda Sv. Vida. Ona je u svojoj mladosti, prije udaje, u društvu

⁴ *In seguito i Slavi cominciarono ad apprendere la lingua latina, ed i Salonitani la lingua Slava. Fra gl'altri, l'Arcivescovo ed alcuni sacerdoti con particolare attenzione cercarono di erudirsi in quel linguaggio per poter persuadere quell'Idolatri ad abbandonare il culto dei loro falsi nomi Davori, Babori e Vido. Questi nomi odiosi tuttavia preferire dagli odierni Slavi nella lor esagerazione avvegnachè non sapiano nè che si dicano, nè che significhino. Dal modo però di preferirli giudicano, gl'eruditi esser questi i nomi dell'antiche Deità dei Slavi* (Bomman 1775:311-312). Nadbiskup je Ivan Ravenjanin, obnovitelj solinske nadbiskupije. Šonje je ime *Salona* prepravio u *Split*.

s nekoliko ženskih osoba pohodila Sv. Vid kod spomenute već znatno oronule crkvice da obavi zavjet starohrvatskom bogu Sventovidu. (1995:110)

Pera je bila rođena oko 1877. Apsolutno je nemoguće da je seljačka djevojčica u ono doba čula za "starohrvatskoga boga Sventovida", i to još s vidljivim tragom nazalnoga samoglasnika *ę*, te da mu je "obavila zavjet". Za nj je znao Šonje iz literature (sudeći prema referencama, poznavao je knjigu Ante Škobalja⁵), pa je svoje knjiško znanje stavio u usta kazivačici. Vjerojatno nije bio niti svjestan što je zapravo napisao. Evo njegova opisa zbivanja:

Hodočasnici su polazili rano u jutro prije rađanja sunca i vraćali bi se u predvečerje prije zalaska sunca sredinom mjeseca lipnja. Sobom su nosili jelo koje se blagovalo tek oko podne. Prije podne se postilo i obavljalo molitve. Poslije podne se slavilo. Spomenuta je starica pričala kako se u starija vremena na Sv. Vid išlo na zavjet grupno, muški i ženske zajedno. Prve dane provodili bi u molitvi, postu i tišini. No posljednji dan je bilo veselo: jelo se i pilo, plesalo narodni ples tanac uz svirku frule, dipla i mijeha. Ova je staričina priča slična onoj što je navodi Škobalj o okupljanju naroda pri Maloj Toplici, gomili u Dalmatinskom Zagorju.

"Mala Toplica" je već spomenuta *Mala Topića gomila* što ju je opisao Škobalj. Ova pogreška indicira autorovu nepažnju pri rukovanju podacima. Sličnost obaju opisa, Škobaljeva i Pere Tičak, očigledna je, ali ne kazuje ništa. Sličnost se zadržava na "univerzalijama" koje vrijede za svaki skupinski izlazak u prirodu zbog kakva sajma, hodočašća, političkoga skupa i sl.

Zbog ovakvih značajki valja podatke iz Šonjina rada uzimati s velikim oprezom. Heuristika mu je slaba strana. A podataka ima jako zanimljivih, i kada bismo ih smjeli smatrati vjerodostojnima, to bi mnogo značilo. Evo nekoliko primjera:

Došavši na Sv. Vid, oni bi sedam puta obišli preko 2,5 m široke zidine. Zidina se obilazila idući na lijevo, tako da bi došavši na istočnu stranu prema izlazu sunca išli u smjeru od istoka prema zapadu kao i sunce

⁵ Crnković je u svojoj bilješci 17 na str. 115. iznio mišljenje da Šonje nije poznavao Pilarov rad iz 1931, no ni on nije razumio Pilara jer mu je imputirao tvrdnju da su *Pažani (građani toga grada) imali svoje vlastito Svetovidovo svetište na hridini sjeverno od grada kod crkvice Sv. Jurja... A to tamo uopće ne piše.*

po nebeskom svodu. Prema tom hodu, vjerovalo se da južna polovina kružne zidine pripada danu, a sjeverna polovina noćnoj tami. Ta je zidina zidana monolitnim kamenjem bez žbuke.

Na ovo ćemo se kasnije vratiti. Nije posve jasno što znači da je zid zidan od monolitnoga kamenja, jer svaki kamen za sebe, pa i najmanji kamenčić, zapravo je *monolit*. Šonje je vjerojatno mislio na veliko, "megalitičko" kamenje. Doista, pojedino je kamenje od kojih je napravljena ograda veliko, gotovo "kiklopsko". Ta *zidina* je kamena ograda oko velikoga ovalnog prostora unutar kojega je crkvice sv. Vida, a zvali su ga *Svetišće*⁶. Unutar zida je kvadratni kameni podij (2,5 x 2,5 m), na kojem je nekoć (valjda do sredine 19. st.) stajao *čunčur*, neki stožasti kamen. Šonje je tu riječ pisao velikim slovom uvjeren da je to bilo ime *poganskoga kumira*, tj. kipa poganskoga boga. Riječ *čunčur* izveo je od pretpostavljenoga *čunčar*, što bi bila složenica od psl. *čun* [**čьlnь*] "čamac" i *čarati*, a na str. 115. definira ju kao *kumir od kamena u obliku čovjekova tijela*.

Šonje je objavio dvije pjesme od kojih je mnogo očekivao:

Objavljene pjesmice iz Kolana predstavljaju dragocjenu vrijednost za poznavanje starohrvatskog vjerovanja uopće i posebno za štovanje Sventovida (114).

Jedna nama ne govori ništa. Ona glasi:

Ki rani na Boščanić
Njegova je krava dojka,
Njegova je ovca dvojka.
A na Vidu, a na didu
Svaka druga dobra slidbu.

Šonje je iz toga zaključio da se hodočastilo ne samo na Sv. Vid, nego i na *Bošanu* (112; to je Pilarov *Božanić*; *Bošana* je inače ime naselja jugoistočno, ispod sv. Vida na obali). No, pjesmica se mogla odnositi i samo na pastire koji su odlazili na *Božanić/Bošanić* napasivati stoku. Dok nemamo koji drugi, jednoznačan argument, ne možemo ništa zaključivati. Svakako

⁶ Toponim *Svetišće* sličan je koruškomu *Svatne* (Pleterski 1996:501), te imenu pučkoga nekršćanskog proljetnog praznika *Osvatina* kod najzapadnijih Slovenaca (Medvešček 1992); vidi Belaj 1998:339/340: "I ovdje imamo pred sobom najvjerojatnije neslavenski obred čije je slovensko ime, izgleda, povezano s bitnom terminologijom slavenskoga i indoeuropskoga mitskog svjetonazora."

je intrigantno da je Vid apostrofiran kao *did*, iz čega bi se mogli izvoditi dalekosežni zaključci, no s obzirom na nesigurnost ostaloga gradiva to se ne usuđujemo učiniti.

Druga je frapantna:

Sveti Vide, božji dide,
Mi k tebi na gorika,
Ti k nama na dolika.
Oj dondole dondole!
Na tvome na oltaru
Položi nam ovcu šaru.
Oj dondole dondole!
Da nam krave budu plodne,
Da nam njive budu rodne.
Oj dondole dondole!
Da nam ovce janjci vode,
Da u lokvam bude vode.
Oj dondole dondole!

Dok za prvu ne znamo kada je zapisana (znamo samo da je zapisivač umro 1987. godine u 88. godini života), ovu je Kolanjanin Berto Balabanić (1909-1987) zapisao od svojega djeda koji je umro u 85. godini, a ovaj ju je pak čuo još u djetinjstvu. Pjevala se, dakle, vjerojatno sredinom druge polovice 19. stoljeća. Možda je prehrabro reći "pjevala se"; pjevao ju je neki Fumić zvani Glavan, slaboumni mladić, vrteći se i skačući na jednoj nozi, a oko njega bi se okupljala djeca (112). I ovdje je Vid nazvan *didom*, pjesma se doima kao dodolska, no refren *Oj dondole dondole* povezuje ju nekako bliže s baltičkom predajom, gdje je u Litavaca *Perkunas* bio eufemistički zvan *Dundulis* i slično, nego s južnoslavenskim (balkanskim?) *dodolama*.⁷ No nigdje nismo naišli na dodolsku ili prporušku pjesmu u kojoj bi se izrijekom govorilo o oltaru nekoga staroslavenskoga boga, kao što je to navodno slučaj na Pagu. Treba znati da je Berto Krešimir Balabanić, prema bilješki Nikole Crnkovića (Šonje 1995:111, bilj. 12), bio pučki pjesnik koji je ispjevao na domaćoj čakavici *nekoliko zanimljivih pjesama s tematikom iz prošlosti hrvatskog naroda*. Nije isključeno da je on obradio navedenu pjesmu *Vidu, božjem didu*.

⁷ Baltičke, slavenske i (staro)balkanske, pa i finske paralele donose Ivanov i Toporov (1973:106).

ORIJENTACIJA SVETIŠTA

Spomenuti Nikola Crnković i dalje se bavi prahrvatskim poganstvom. Bit će da je pri njegovu opredjeljenju kumovalo više čimbenika. Kao prvo, bio je dobro upoznat s razmišljanjima pristaša Peiskerove dualističke pretpostavke. Posebice ga se dojmila Škobaljeva knjiga. U ruke mu je došao rukopis Ante Šonje, pa ga je pripremio za tisak i objavio godine 1995. I, konačno, sam Crnković je Pažanin, što ga je senzibiliziralo za propitivanje duhovne povijesti užega zavičajja. Rezultate svojih razmišljanja i djelovanja objavio je godine 2002. u drugome svesku Grobničkoga zbornika. Tragajući za *bitnim povijesnim dimenzijama dualizma na hrvatskim i drugim južnoslavenskim prostorima* (2002:126) prihvatio je konstataciju Mladena Pejakovića⁸ da su građevine "mitogrami": *Položaji geografskih strana, otkloni sunca na horizontu, nagibi zraka i njihovi kutovi, prevedeni su u cjelokupni oblik i rasporede elemenata* (Crnković 2002:140, Pejaković 1988:298), pa očekuje da će starohrvatske crkvice svojim usmjerenjima razotkriti prahrvatsku dualističku religiju: *Zato je starohrvatska crkvice tvarna veza pretkršćanske Hrvatske s kršćanskom Hrvatskom* (Crnković 2002:127).

Svjestan teškoća pri prikupljanju podataka, Crnković je kod 142 crkve s područja sjevernoga Jadrana izmjerio azimute simetrala, nadajući se da će time pomoći budućim istraživačima. Nažalost, iznose je zaokruživao na 5°, čime je znatno umanjio uporabivost tih mjerenja.

Pejakovićeve su konstatacije uvjerljive, no on nije ponudio dublje objašnjenje na razini mitske priče. Tek treba otkriti ključ za rekonstruiranje objašnjenja autora tih starih konstrukcija i vidjeti, imaju li što zajedničko s rekonstruiranim praslavenskim mitskim kazivanjem. Čeka nas još velik i mukotrpan, a neizvjestan posao.

SVETI TROKUT

Ovo su bili rezultati naše berbe u tiskanim izborima. To malo što je bilo napisano, tumačeno je kroz prizmu Peiskerove dualističke (zoroastrovske) hipoteze. No drugih metodičkih pomagala za raspetljavanje gotovo neprozirnoga područja slavenske mitologije tada nije bilo.

⁸ Autor je knjiga *Broj iz svjetlosti* (1978), *Starohrvatska sakralna arhitektura* (1982¹, 1988²), *Omjeri i znakovi: ogledi iz starije hrvatske umjetnosti* (1996), *Dioklecijanova palača sunca* (Zagreb 2006).

Put novim mogućnostima interpretiranja slavenskih mitskih toponima utrla su ruski filolozi Vjačeslav Vsevolodovič Ivanov i Vladimir Nikolajevič Toporov svojim studijama o rekonstrukciji praslavenskih tekstova, posebice priče o dvoboju između Gromovnika i Zmije/Zmaja. Uspjelo im je proučavanjima na području praslavenskoga mitskog sustava rekonstruirati ulomke svetih mitskih tekstova poganskih Slavena i pokazati njihovu ukorijenjenost u praindoeuropsku predaju (Ivanov-Toporov 1965, 1974 i drugo). Od hrvatskih im se istraživača pridružio Radoslav Katičić, posebice svojom rekonstrukcijom mitskoga kazivanja o praslavenskom bogu vegetacije, te Vitomir Belaj (1998).

Riječ je o slavenskoj inačici dramatičnoga sukoba između Reda i Nereda. Sile Reda predstavlja u slavenskoj predaji Gromovnik (**Perunъ*), a sile Nereda Zmija (**Velesъ*). Zmija narušava red, a Gromovnik ga pokušava ponovno uspostaviti. Jedan od motiva je priča kako se Zmija penje na vrh koji je Gromovnikovo mjesto, pa ju ovaj svojim gromovima bije u hrastovoj šumi (*dubravi*) i tjera natrag u njezin svijet uz vodu (ispod, preko vode). Srž motiva jest, da je gromovnik gore na vrhu gore/svjetskoga stabla⁹, a zmija/zmaj dolje ispod, u vodi/špilji i sl. Mislav Ježić je to rekao ljepše nego mi:

...središnji kult starih Slavena bio je, s jedne strane, kult nebeskoga gromovnika Peruna koji boravi u višnjim i suhim područjima ispunjenim vatrom ili suncem i, s druge, stočnoga boga Velesa, boga blaga, koji boravi u donjim i vlažnim prostorima. Oni su u opreci i dolaze u sukob, pri čem Veles uzimlje lik zmije, zmaja ili zvijeri, koja se može penjati i u viša područja, a Perun ga svojom strijelom ruši u donje prostore (Ježić 2006:53).

Time su dotadanje "dualističke" interpretacije izgubile svaku uvjerljivost. Privlačnost Peiskerove hipoteze nije ležala samo u nadi da bi se pomoću nje mogla razotkriti praslavenska religija. U nas je, rukom pod ruku s hipotezom o iranskome podrijetlu Hrvata, obećavala da će se pomoću nje moći dokazati kako Hrvati nisu isto što i Srbi (to je, izgleda, bila glavna motivacija za njihovo prihvaćanje u hrvatskoj javnosti). Osim toga, svaki je pismeni Hrvat može sam potvrđivati. Naime, naše je okruženje prepuno dualističkih scenarija, treba ih samo potražiti i interpretirati ih kao ostatak

⁹ Najnoviji prilog o tome dao je Katičić 2005. godine.

dualističkoga vjerovanja. Ali pritom se lako može zaboraviti kako je iranski dualizam učena filozofska konstrukcija koja svijet dijeli u dva dijela, duhovni koji je u sferi Dobroga i materijalni koji pripada Zlu. Nema li toga, nema ni tragova iranskoga dualizma. A to, što je naše viđenje cijeloga svijeta oko nas sazdano iz bezbrojnih dvočlanih opreka (stručno se zovu *binarne opozicije*) poput *naprijed÷natrag, gore÷dolje, jako÷slabo, toplo÷hladno*, pa i *dobro÷zlo, duhovno÷materijalno*, samo po sebi još nema ama baš nikakve veze sa zoroastrovskom koncepcijom. To spada u tzv. *univerzalije*, pojave poznate u svim ljudskim zajednicama. To je početni način spoznavanja čovjekova svijeta oko sebe, pa i sebe samoga i leži u samim Čovjekovim početcima. Te su opreke svojstvo, aspekt spoznajne metode, a ne aspekt objekta. Takav je prvotni dualizam doista ugrađen i u prahrvatsku/praslavensku mitologiju. Još točnije: upravo je uočavanjem ovakvih dvojnih opreka i njihovih međusobnih odnosa počela nova, plodonosna era istraživanja slavenske mitologije. Pokazalo se, primjerice, kako dva najveća praslavenska boga, *Perunъ* i *Velesъ*, stoje u sustavu opreka (strukтури) koja obuhvaća pojmove:

Perunъ	÷	Volosъ
gore	÷	dolje
stablo, gora	÷	voda, rijeka
suho	÷	mokro
knez i njegovi vojnici	÷	podanici, seljaci
oružje, rat	÷	imetak (stoka)
smrt oružjem	÷	smrt putem boleštine

Prva je opreka (*gore÷dolje*) gotovo uvijek dominantna. Tek se podrobnom analizom tekstova može ponekad doći do osnovnog razloga za sukob: Perun predstavlja Stvoritelja svetog poretka, a Veles svojim postupcima narušava taj red i dovodi svijet (i ljude) u opasnost. No, u svojim svađama i tučnjavama oba su čovjeku jednako opasna, a u mirnom su razdoblju oba plodonosna. A to, da ljudi "navijaju" za Gromovnika, zasniva se na tome da je on gospodar svijeta živih, a onaj drugi svijeta mrtvih. U tekstovima (mahom folklornima) barem do sada nije pronađen ni tračak Zarathustrina dualizma. Dosadašnji argumenti ne vrijede ništa, i sve dok se možda ne otkriju argumenti druge vrste, o "dualističkoj duhovnosti starih Hrvata" izlišno je raspravljati.

U hrvatsku je znanost ove nove spoznaje unio Radoslav Katičić svojim predavanjima i člancima od godine 1985. odnosno 1987. nadalje, pri čemu se 1997. ukratko osvrnuo i na toponime na Pagu *Na otoku Pagu zove se najviši vrh Sveti Vid i na njem stoji crkva posvećena tomu svecu. Ispod njegova strmog pobočja – dolje uz more – leži Dubrava.*¹⁰ Jasno su naglašena tri bitna elementa: vrh gore, šuma na pobočju i voda na dnu. Vrh se zove po kršćanskome svecu Vidu koji je na tome mjestu očito nadomjestio Gromovnika. Katičić se, kao i Šonje, ograničio samo na položaje zapadno od Paškoga zaljeva, no uočljiva je kvalitativna razlika prema Peiskerovim točkama. To nisu "svetišta", već mjesta na kojima se odvija sveta mitska priča. Poganski je kateheta mogao svojim vjeroučenicima prstom pokazivati kako je teklo zbivanje ugrađeno u srž ljudske opstojnosti na svijetu. Dakako da su se na tim mjestima mogli obavljati i obredi.

No, još je godine 1988. makedonski arheolog Nikos Čausidis pronašao neobično organizirani živi kulturni prostor kod Dejlovaca u Makedoniji sjeveroistočno od Kumanova. Godinu dana kasnije, 1989, slovenski je arheolog Andrej Pleterski zajedno s Čausidisom, Naškom Križnarom i Sašom Kuharičem tamo snimio film "Траги на Перуновиот култ во Македонија". Došao je na zamisao da su tri svete točke, vrh *Samabuka* na gori zvanoj *Peren*, *Iliski kladenec* (Ilijino vrelo) i *Krst* strukturirane kao trojstvo. *Samabuka* je stjenoviti vrh upotpunjen suhozidom pa je tako napravljena zgradica čija je dijagonala usmjerena na Ilijin izvor. Pokraj stoji osamljena bukva koju se ne smije posjeći. Izvor je u hrastovom gaju koji se, također, ne smije posjeći. *Krst* je mjesto s dva križa, kamenim i drvenim, klupama i ogradom. Tu su slavili Jurjevo, a nekoć navodno i Ivanje. Kut trokuta što ga čine ove tri točke, mjeren kod *Samabuke*, iznosi približno četvrtinu pravoga kuta (Pleterski 1996b:171).

Odmah nakon toga (1996) Pleterski je objavio svoje rezultate provjeravanja točaka u istočnim Alpama čija se imena mogu povezivati sa slavenskim poganstvom. Utvrdio je, naime, na više mjesta da se i u istočnim Alpama pojedine točke u prostoru (vrhovi, sveta mjesta, crkve), čija se imena

¹⁰ *Auf der Insel Pag heißt der höchste Gipfel Sveti Vid (St. Veit), und auf ihm steht eine diesem Heiligen geweihte Kirche. Unter seinem steilen Hang – unten am Meer – liegt Dubrava. (1997:123-138)*

moгу povezati s dosad rekonstruiranom praslavenskom mitskom pričom o visokim božanstvima, javljaju združene po tri, tako da u prostoru tvore trokut (trodijelnu strukturu, rekao je Pleterski), a međusobno su vidljive. Te su tri točke uglavnom povezane s gromovnikom (Perunom, obično na višem vrhu), njegovim suparnikom ili sinom (Velesom, Jarylom/Jurjem kao vučjim pastinom, u pravilu niže, katkada uz vodu) i s njegovom ženom (obično blizu vode). Između Velesove točke i točke posvećene ženskome božanstvu je, u pravilu, voda kao granica dvaju svjetova – živih i mrtvih.

Pleterski u ovoj strukturi vidi odraz drame koju su na slavenskome gradivu pretpostavili Ivanov i Toporov, a odvija se među bogovima: Veles krade Perunu ženu i odvodi je u svoj svijet (Ivanov i Toporov 1983), dok je Perun silom preotima.

Dok se kod južnih Slavena ime Perunove žene *Mokoš* očuvalo samo u toponimima (primjerice, dubrovačka *Mokošica*, ili grad *Mogoš* u staroj županiji Gora) i u imenu neke barske ptice *mokoška* u Sloveniji, ono je do danas živo u ruskome folkloru. Ponekad je ruska tradicija dovoljno providna, pa nam se u nekim folklornim tekstovima prikazuju visoki poganski bogovi u svoj svojoj jasnoći. Tako saznajemo nešto više i o *Mokoši*.

Obično je poganski gromovnik skriven iza lika sv. Ilije, no u nekim se pričama spominje izrijekom, i to sa svojom ženom. Onda je on "car Oganj", царь Огонь, a njegova žena "carica Munjica" - царица Маляница. Oganj i Munjica su, dakako, ognjeviti, kao što je ognjevita i *Ognjena Marija* iz južnoslavenskoga folkloru. Ova je pak bila shvaćena kao sestra kršćanskoga "gromovnika", svetoga Ilije.

No, istodobno je gromovnikova žena povezana i s vlagom, pa se u jednoj ruskoj pjesmi javljaju zajedno *огненный Илья* i *мокрая Макрина* (inačica: *мокрая Мария*). Time nam se ona razotkriva kao vlažna Zemlja, poznata u Rusa i kao *Мать Сыра Земля*, Majka Vlažna Zemlja (recentna inačica prapovijesne Majke Zemlje, *Terra Mater*). Etimologija je njezina imena providna. Ono je izvedeno iz korijena **mok-*, **mokr-* u značenju "mocar"¹¹, jednako kao i *Mokoš*, što odrazuje *Mokošinu* vezu s vlagom i vodom.

¹¹ Pleterski nas je upozorio na bjeloruskog lingvistu Viktora Marynaua koji ime *Mokoš* izvodi iz iranskoga **makusa*, pri čemu bi *ma-* značilo zabranu, a *kusyn* „raditi”. Ime *Mokoš* bi prema tome označavalo onu koja zabranjuje rad, kao što sv. Paraskeva/Пятница brani tkati (Етнагенез славян, Minsk 1993:8).

Folklorni je lik Mokoši u kršćanskoj (pravoslavnoj) inačici sv. Petke očuvao gotovo sve svoje poganske crte. Povezana je s vlagom i pređenjem. Zabranjuje ženama da preko noći ostave povjesmo nedopredeno. Petkine ikone postavljali su uza zdence u koje su joj bacali pređu i tkanje kao žrtveni dar. U petak su ponegdje zabranjeni neki radovi. Petka se javlja i u pričama o pređenju/tkanju kod zdenca (usp. rimske *Parce*). Tu se Mokoš dotiče s predodžbama o Velesu (u ruskim je kronikama on označen kao скотии богъ, bog stoke) čije je ime etimološki povezano s riječju koja označuje pređu: *vuna*, a njegovo je mjesto s one strane vode.

Radoslav Katičić je nedavno rekonstruirao obrise mitske priče baltoslavenske starine u kojoj je riječ o velikoj Božici, majci koja naizmjenice dodjeljuje ljudima dobro i uskraćuje im ga, što su funkcije koje ima po svojem mužu Perunu, a ujedno je i gospodarica smrti i umrlih, uloga koju si je priskrbila družeći se s Velesom (Katičić 2003).

No vratimo se trokutu što ga je, prema Čausidisu, definirao Pleterski. On je, kao i Katičić, svojim postupkom unio u raspravu o toponimima novu kvalitetu. To nisu više samo točke u prostoru. Mitska priča koju pripovijedaju toponimi prestaje biti statička: stranice trokuta odražavaju, misli Pleterski, odnose među božanstvima.

Njegove su značajke:

- tri kuta su mjesta, u pravilu s međusobnim vizualnim kontaktom, od kojih se, kako smo već rekli, dva mogu povezati s nekim muškim poganskim mitskim likom (Perun, njegov zmijski protivnik Veles, te Juraj/Jarylo, Perunov sin kojega je Veles bio oteo pa može biti zastupljen ili na prvoj, ili na drugoj poziciji), a jedan sa ženskim (Perunova žena Mokoš kao predmet svađe prve dvojice);
- jedan od kutova ima oko 23 stupnja;
- dvije kraće stranice trokuta odnose se jedna prema drugoj približno kao $1:\sqrt{2}$;
- najduža stranica trokuta obično povezuje muške točke (udaljenost između Peruna i Velesa je veća od njihove udaljenosti od Mokoši);
- Perunova je točka uvijek negdje na povišenom;
- ženska točka obično je uz vodu;
- između ženske točke i točke Perunova protivnika je u pravilu voda, obično tekuća.

Posebice je važan kut od 23 stupnja (otprilike od 22° do 25°), koji predstavlja odklon između zamišljenih eklipsa (Sunčevih putanja) u dane ekvinocija i solsticija, a iznosi u našim krajevima 23°27'. Mokoš boravi, prema interpretaciji Andreja Pleterskoga, pola godine (ljeti) kod zakonitoga muža, a drugu polovicu (zimi) kod ljubavnika u podzemlju. To se odražava u dizanju i spuštanju Sunca iznad odnosno ispod srednje eklipse (na dane obaju ekvinocija): kada je sunce iznad, onda je kod muža, a kada ispod, onda je kod njegova suparnika. Nebesko i podzemno božanstvo (Perun i Veles) time su simbolički povezani s ljetnim odnosno zimskim suncostajem, a žensko koje ih spaja, s ravnodnevnica. Dakako da se u prirodi ti odnosi nisu uvijek mogli posve precizno primijeniti na krajobraz, pa treba računati na izvjesnu toleranciju u izmjeri.

Taj je mit samo jedna od inačica priče o vječitoj svađi između Gromovnika i Zmije. Američki je indoeuropeist Bruce Lincoln godine 1980. rekonstruirao obrise praindoeuropskoga mita o krađi stoke i povezo ga sa zbivanjima pri širenju Praindoeuroljanima i sukobom sa zatečenim domorodcima **dāsa*-. No, ako je ona još praindoeuropska, onda možda odražava stanje prije sukoba s domorodcima zatečenima u novoosvojenim zemljama. To se izvorno moglo jednostavno odnositi na uobičajenu međuplemensku "razmjenu" plemenskih proračunskih sredstava.

Rezultati do kojih se došlo analizom slavenskoga gradiva predočuju nam nešto drukčije oblikovanu priču. To je priča, dobro poznata i iz indijskih Veda, o sukobu dvojice visokih bogova, u kojoj zmijski *Veles* (u Vedama: *Vala*, *Vṛtra*) gramziv i škrt, te skriva goveda. Gromovnik *Perun* (u Vedama: *Indra*) svojim oružjem (gromovima i munjama) ubija Zmiju. Pri tome se i u slavenskim tekstovima oslobađaju velike količine vode, što podsjeća na vedske tekstove u kojima je *Indra probio je vode, rascijepio je trbuhe planinā (ānv apās tatarḍa prá vakṣāṇā abhinat parvatānām*, RV I, 32, 1¹²) da bi oslobodio zarobljene rijeke (pri tome se pažnja usmjeravala i na izvor iz kojega pritječe oslobođena voda: *apām bīlam āpihitam yād āsīd vṛtrām jaghanvām āpa tād vavāra*, "Studenac Vódā, zatvoren što bješe, pošto Zaprijeka ubi, on tad otprije", RV I, 32, 11). Na tragove shvaćanju, da Gromovnikov protivnik doista, osim goveda, grabi i zatvara Sunce i Danicu

¹² Ovdje smo donijeli prijevode iz knjige Mislava Ježića *Ṛgvedski himni*.

(koje na astralnoj razini odgovaraju baltoslavenskom mitološkim likovima Gromovnikove žene i kćerke), možemo naići i u Vedama: *grṇānó āngirobhir dasma ví var uśásā sūryena góbhira ándhaḥ* ("hvaljen Angirasima, čudesan, ti si raskrio tamu s Danicom, Suncem, kravama..." RV, I, 62, 5).

S ovim bi se tumačenjem lijepo slagalo već spomenuto vjerovanje s Paga, *da južna polovina kružne zidine [kod Sv. Vida] pripada danu, a sjeverna polovina noćnoj tami*. No nakon svega ne usudimo se bez rezerve povjerovati da je to bilo pučko vjerovanje, a ne Šonjina interpretacija. Možda ni interpretacija što ju je ponudio Pleterski nije ispravna (kao što nije bila ni Peiskerova), ali pravilnost uočena kod "svetih trokuta" nipošto ne može biti slučajna. Razumljivo je da ovakve spoznaje treba provjeravati otkrivajući daljnje paralele, čime pretpostavka dobiva na vjerodostojnosti.

Ti su odnosi, koji se mogu utvrditi matematičkom egzaktnošću s malim stupnjem toleriranja, utvrđeni i na hrvatskome području kod Ivanca (Belaj 1988b) i uz Kvarnerski zaljev, a javnosti su prikazani u radu *Mit u prostoru*, objavljenom u Mošćeničkome zborniku 3/2006 (Belaj 2006). Moglo se uočiti kako se trokut svetih toponima u pravilu dopunjavao brojnim drugim toponimima koji su usko povezani s mitskim pričama o dvoboju dvaju božanskih velikana i o životnome putu boga vegetacije **Jaryla*/Jurja, Perunova sina odnosno Velesova posinka. Stoga ne čudi često pojavljivanje kasnijih kapela sv. Jurja u toj konstelaciji, ponekad i na mjestu samoga Velesa, što je utvrdio još Pleterski.

Ovdje sada želimo iznijeti najnovije rezultate nastavka istraživanja topografskih struktura prahrvatskoga (praslavenskoga) poganstva, povezane s otokom Pagom.

SVETI TROKUT NA PAGU

O Pagu i tragovima hrvatskoga poganstva na njemu počeo je autorski dvojac Belaj-Šantek razgovarati potkraj 2005. godine, da bi koncem svibnja 2006. počeo i tragati za njima. Polazište je pri tome bila Katičićeva slika: gore Sv. Vid, dolje Dubrava, a pod njom voda (more). Tome možemo dodati provjerenu činjenicu, da su Dubrava, Bošana i *Vodice* pune izvora. A indoeuropski gromovnik, kako smo malo prije rekli *probio je vode, rascijepio je trbuhe planinā...*

To je bilo posve dovoljno za pokazivanje "temeljnoga mita", onoga o presudnoj borbi između Gromovnika i Zmije. No, mlađi je član autorskoga

dvojca upozorio na toponim *Sv. Juraj* (što ga je spomenuo Pilar), ali ne shvaćen kao tamno mjesto dualističkoga "svetišta", već mjesto možda povezano s pričom o Perunovu sinu.

Sveti Juraj se danas shvaća kao vrh sjeverno od Paga, stjenoviti kuk visok 200 m, na kojem se još vide tragovi stare crkve. Crkva sv. Jurja na brdu (*S. Zorzi in monte*) prvi se puta spominje 1427. godine. Povjesničari umjetnosti drže je predromaničkom, a kao zanimljivost ističu apsidu koja u tlocrtu ima oblik potkove. Danas su sačuvani samo mali ostaci zida. Hodočašća nema već preko stotinu godina, pa čak domaćini odgovaraju namjernike od šetnje do ruševina crkvice jer da su tamo stijene pune zmija. Položaj ovoga lokaliteta s istočne strane zaljeva odgovara predodžbi o ukradenu Perunovu sinu koji u divljini, s druge strane mora (velike vode), odrasta kod Velesa. Jednaka je situacija kod Trsata, gdje je kao Velesovo mjesto utvrđena okomita stijena nad gudurum Rječine. Iznad nje danas stoji župna crkvice posvećena sv. Jurju. I kod Ivanca stoji na sjevernoj, Velesovoj strani trokuta crkvice, posvećena sv. Wolgfangu/Vuku, što asocira na Jurja/Jaryla kao vučjega pastira u službi svojega poočima Velesa.

Sada je valjalo vidjeti na karti, može li se pronaći treće, dovoljno vjerodostojno mjesto koje bi odgovaralo jednome od uglova mitskoga trokuta, a trebalo bi biti povezano s vodom i sa ženskim načelom. Taj je zadatak pripao paškomu zetu Goranu Pavlu. Najizglednija je točka bio samostan sa crkvom sv. Marije u Starome gradu. Doista, kut što ga tvore stranice zamišljena trokuta kod te crkve iznosi 21 stupanj, što je još u granicama tolerancije. Očevidom se pokazalo da se od crkve u Starome gradu lijepo vide i vrh Sv. Vid s kapelicom i vrh zvan Sv. Juraj. Vizualna komunikacija između tih triju točaka, dakle, postoji.

Današnja crkva Blažene Djevice Marije je romanička crkva izgrađena na ranokršćanskoj, a dokazi za to su nađeni fragment ranokršćanskoga kamenog pluteja i ranokršćanski sarkofag (Hilje 1999:17). Godina izgradnje sada vidljive crkve nije poznata, a izgled upućuje na to da je to moglo biti negdje krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. Emil Hilje dosta argumentirano, zasnovano i na dobrom poznavanju povijesti, smješta vrijeme izgradnje crkve na početak 14. stoljeća: to je vrijeme ekonomskoga snaženja i osamostaljenja Pažana, pa i težnji za osnivanjem paške biskupije, zbog čega im je trebala tako velika građevina (Hilje 2005).

Danas crkva ima status svetišta, a i Pažanima je najvažnije vjerničko zbivanje povezano s njome. Naime, večer uoči Velike Gospe u njoj se organizira cjelonoćno bdijenje na koje hodočasnici doista dolaze pješice iz svih naselja otoka Paga. Ujutro na Veliku Gospu formira se župnikom predvođena procesija koja svečano prenosi kip Gospe od Staroga Grada u župnu crkvu u Pagu. Tamo ga prate različite pobožnosti, a za Malu Gospu se svečano u procesiji vraća u crkvu u Starome Gradu. Tamo mu je, očito, mjesto.

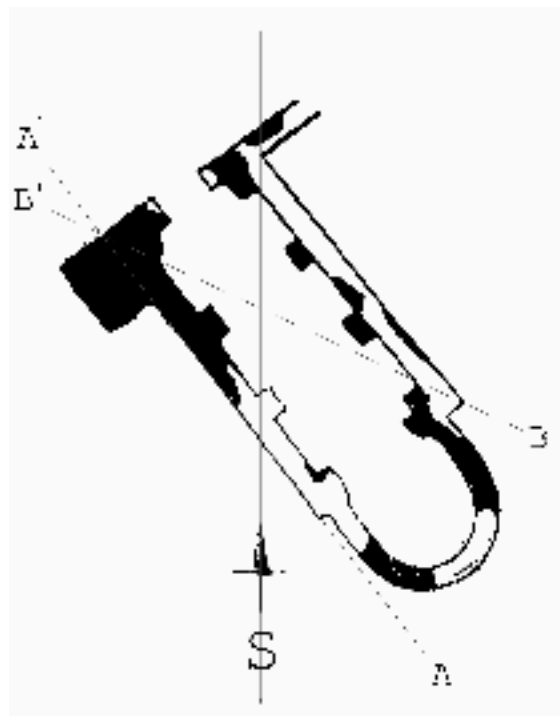
Lako je uočiti da je tome pogodovala činjenica što je uz nju živa voda. Blizu crkve je veliki izvor (*fons magnus*) što ga spominje paški Katastar iz 1452. (Catastro di Pago, fol. 24; spis iz 1493., u Državnom arhivu u Zadru) Taj veliki izvor je, izgleda, presušio jer je netko ukrao vodu, tj. preusmjerio je na svoju zemlju. Nalazio se otprilike 100-200 m od crkve. S njime je povezana priča kako je na njemu Majka Božja prala Isusu pelene. Drugi je izvor uobličen u zdenac u samostanskom dvorištu, pokraj crkve sv. Marije. Nekoć je, kažu, u doba rata na otoku zavladao suša i za pomoć su se tada obratili Blaženoj Djevici Mariji. Ona im je dala toliko vode da se ona u tom zdencu prelijevala. Ljudi to pripisuju čudu, jer je crkva na brdašcu na kojem se ne bi očekivao priliv vode. Ti su podaci sukladni etimologiji imena Mokoš. Doista, ima dovoljno elemenata da se ova točka poveže s pretpostavljenim svetim mjestom poganske božice koja sjedi uza zdenac.

Kada smo, pak, izmjerili dužine stranica trokuta, potvrdilo se da smo na pravome tragu. Razdaljina između Sv. Vida i stijene sa Sv. Jurjem iznosi oko 5.800 m, a između sv. Vida i Staroga grada 7.500 m. Odnos između 5.800 i 7.500 odgovara odnosu 1:1.3, a drugi korijen od dva iznosi 1.4.

No uočili smo još jednu pojedinost kojoj se za sada ne usuđujemo pridati veću važnost. Ako na skiciranu tlocrtu crkvice sv. Jurja zamislimo *dijagonalu* od prednjega desnog do stražnjega lijevog (vanjskog) ugla svetišta i usporedimo je s ucrtanim smjerom prema sjeveru, dobit ćemo odklon u lijevo od 67° ($\omega=293^\circ$). Ako sada na preciznoj karti 1:25.000 izmjerimo pravac koji spaja Sv. Jurja sa Sv. Vidom i potražimo odnos prema meridijanu, dobit ćemo azimut u vrijednosti od $293^\circ 30'$! (Crnkovićeve azimuti *simetrala* crkvenih brodova ovdje nam na žalost ne mogu koristiti). Kut što ga zatvaraju dijagonala i istočna stranica crkve iznosi 26° (kut što ga zatvara dijagonala sa zapadnom stranicom je 29°). Prisjetimo se sada da je Čausidis kod Dejlovaca uočio da je *dijagonala* zgradice kod Samabuke usmjerena na Ilijin izvor.

No sve dok se ne nacрта pouzdaniji tloris ruševina Sv. Jurja, o tome ne bi trebalo raspravljati. Podsjetit ćemo samo na istraživanja Mladena Pejakovića o orijentaciji starohrvatskih crkvice.

Pleterski nas je upozorio da dijagonala crkvice sv. Jurja, usmjerena prema sv. Vidu, doista ne mora biti slučajna. Naime, ruševine crkvice sv. Jurja leže točno sjeverno od izvora vode kod Mokošine točke (današnje crkve sv. Marije), jednako kao što je u Koruškoj obredno kamenje za ustoličenje vojvode bilo postavljeno točno sjeverno od tamošnje Mokošine točke kod "poganskoga hrama" (Pleterski 1996a, slika 8).

Tlocrt crkvice sv. Jurja sjeverno od grada Paga. Tamno su označeni dijelovi kojima se temelji jasno raspoznaju.

Izvor: Suić 1953.

Naše oznake:

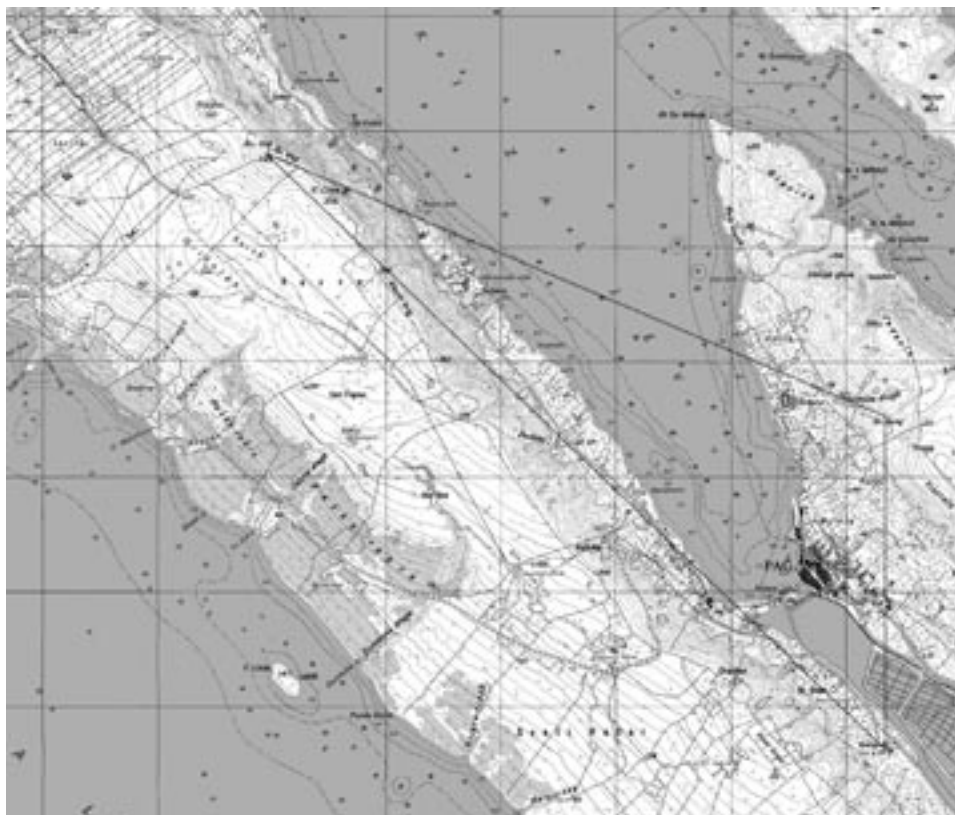
A-A₁ – linija dijagonale

B-B₁ – linija vanjskoga platna istočnog zida

C-C₁ – linija vanjskoga platna zapadnog zida

S – pravac prema sjeveru

No i bez toga se, kako izgleda, pred nama razotkrila starohrvatska poganska organizacija svetoga javnog prostora. To nam ujedno omogućuje da još neke uočene toponime i pojave u krajoliku uklopimo u raspravljanje.

Neimenovana špilja pod Sv. Vidom

U istodobnim istraživanjima svetoga krajolika oko Učke i u središnjoj Istri uočena je velika važnost špilja, što podsjeća na ranije spomenuto vedsko kazivanje o tome kako je Gromovnik *rascijepio trbuhe planinā* da bi oslobodio vode. Jedna je takva uočena i ispod sv. Vida na Pagu.

Tri glave

Negdje na putu između Vodica i Bošane nalazi se i toponim *Tri glave*. To, kao i spomenutu špilju, tek valja istražiti.

Crna glavica i Bele stene

Šonje se pozabavio *Crnom glavicom* (316 m), uzvisinom jugozapadno od Sv. Vida. Budući da su Kolanjci hodočastili na vrh Sv. Vida zaobilazno,

preko Crne Glavice, a ne – što bi bilo mnogo lakše i brže – preko *Bošane* (to je *Božanić* kod Pilara), pomislio je da je tomu razlog što je Crna glavica možda *označavala brlog crnog zloduha, tj. demona tmine, ponora i bujica koji je tu negdje u ponoru boravio kao u špilji pod klisurom na istočnoj strani brežuljka* (1995:114). No, to je posve u suprotnosti s Peiskеровим mišljenjem da između svetišta bijeloga i crnoga boga mora teći rijeka, ili barem biti voda, kako je to, uostalom, kod Paga pretpostavio Pilar (čiji rad, kako rekosmo, Šonje nije poznao).

Možemo ovome dodati da su na suprotnoj strani karte, na Rtu sv. Nikole, označene hridi *Bele stene*. Ponavlja se situacija koja je uočena na Ivanščici, gdje u paru nastupaju *Črne mlake* i *Bele Vode* (Belaj 2006). Podudaranje je zanimljivo, ali mu još ne možemo pripisati nikakvo značenje. S Peiskеровим dualizmom to ne može imati nikakve veze, jer su ti toponimi na "krivim" stranama zaljeva.

Dječak na ramenu

Radoslav Katičić je u više navrata u razgovoru upozoravao na neobičnu situaciju na Mosoru, gdje se nad Žrnovnicom i Podstranom dižu tri vrha od zapada prema istoku: *Perunsko*, *Perun* i *Perunić*. Gledan s mora, Perun (440 m) je sav od masivne stijene, golema kamena gora, te vizualno dominira nad inače višim Perunićem (447 m), pa se doimlje *kao dječak koji sjedi snažnom muškarcu na lijevom ramenu. Tu se odmah pomišlja*, kaže Katičić, *na boga i božića, što je oboje iz slavenskoga poganstva ušlo u kršćansko nazivlje*¹³.

Takav se odnos bliskih vrhova na istome grebenu ponavlja i kod nekih drugih 'perunovitih' gora. U središnjoj Istri je u Gračišću, jakom srednjovjekovnom hrvatskom gradu, crkva posvećena sv. *Vidu* (454 m n.m.). Kilometar prema sjeverozapadu nalazi se vrh *Perunčevac* (469 m; u literaturi i na kartama javljaju se za nj i druga imena, *Perunkovac*, *Perunac* i sl.). To, zapravo, nije vrh (kao ni mjesto na kojem stoji Sv. Vid u Gračišću), nego samo točke na rubu srednjoistarske visoravni koja se prema sjeveroistoku strmo obrušava u dolinu. Premda je *Perunčevac* viši od Gračišća, promatran odozdo iz (*gologoričkoga*) *Dola* (60 m n.m.), *Sv. Vid*, koji stoji na istaknutijem dijelu ruba visoravni, dominira nad okolinom, pa i nad višim *Perunčevcem*.

¹³ Iz Katičićeva rukopisa *Povijesna vrela za Perunovo svetište nad Žrnovnicom* što smo ga dobili na uporabu.

Sveti Vid stoji prema *Perunčevcu* u središnjoj Istri jednako kao *Perun* prema *Peruniću* na zapadnome Mosoru, pa je jasno da je *Sveti Vid* kršćanski svetac koji je u ovome primjeru supstituirao *Peruna* a ne *Svantevita*, a *Perunčevac* ga samo prati. "Sjedi" mu na *lijevome ramenu*.

Svaka nova spoznaja otvara nekoliko novih pitanja. Budući da je kod Gračišća jasno da je sveti Vid zamijenio Peruna, trebat će dobro pretresti uvriježenu tvrdnju kako se u Hrvatskoj štovao Svantevit. Naime, jedini argumenti za nju su posredni, preko imena kršćanskoga sveca Vida. A taj je najednom postao sumnjiv. Usto, i za Svantevita kod zapadnih Slavena tvrde da je Perunova hipostaza.¹⁴

Sada se možemo vratiti na Pag, gdje imamo jako sličnu situaciju. *Sv. Vidu*, možda i ovdje kršćanskom supstitutu poganskoga *Peruna*, pridružen je na sjeverozapadu vrh visok 303 m, na kartama označen kao *Božanić* (tako ga piše i Pilar, koji ga je pridružio *Sv. Vidu* kao sastavni dio svetišta svijetloga boga) ili *Bošanić*, dok Šonje piše *Bošana*. *Bošana* (Skok piše *Bošane*, u množini) se inače na karti zove obalni potez prema Pagu ispod *Sv. Vida* (danas je tu naselje), a preko puta zaljeva, pod *Sv. Jurom*, nalazi se naselje *Bašaca*. Skok je bio sklon izvođenju imena *Bošane* iz lat. *Bassiana*. Šonje je pak pomišljao na neko starohrvatsko božanstvo, *najvjerojatnije ženskog roda*. (1995:114).

Ako *Božanić/Bošanić* nije etimološki povezan s *Bošanom/Bassianom*, onda bismo ovdje mogli možda imati deminutivni oblik riječi *bog*. Ne bi bilo čudno; ta sjedi mu, gledano s Paga, na *lijevome ramenu*!

Knjeza draga

Jugozapadno od *Sv. Vida* spušta se prema Munskom kanalu udolina *Knjeza draga*. Uzmemo li u obzir paški cakavizam, ovaj izraz očito može imati nekakvu vezu s knezom. Riječ *knez*, odnosno pridjev *kenžji*, javlja se na nekoliko mjesta s našim poganskim svetim mjestima. Pogled od vrha *Perun* iznad Mošćenica prema drugoj svetoj točki, Voloskome, ide preko *Knezgrada*, a od Vidove gore na Braču prema Nerežišćima dobrim dijelom zaklanja *Kneže rovan*, "knežja ravan". Tek se otvaraju pitanja, nisu li to možda tragovi

¹⁴ Usp. Schuchardt 1926; Ivanov - Toporov 1965:33–34, 1974:26–27.

uloge plemenskoga poglavice – kneza pri plemenskim obredima, te moramo li računati s dvjema kategorijama svetih krajolika, jednom kneževskom/plemenskom, kompletnijom, i drugom, njoj možda podređenom, lokalnom s mnogo manje značajki. Južno od "liburnijskoga trokuta" Perun-Voloskogudura Rječine imamo, primjerice, i jedan manji, Perun-Gradac-Sv. Jelena, gdje su dosad uočene samo te tri točke s kutom od 23° kod Peruna. Ni ovdje nam, na žalost, Crnkovićevi azimuti ne koriste, premda možemo iz njegova rada iščitati da azimut simetrale crkve sv. Jelene ima oko 85°.

Gradac

U suvremenoj je literaturi o tim pojavama već više puta naglašavano da se uz 'perunovita' mjesta nalazi i neki *Grad, Gradac, Gradišće, Gračišće*. Uza Sv. Vida na Pagu imamo odmah dva Grataca, jedan je uzvisina nad Kolanom, a drugi je, visok 197 m, dalje prema jugoistoku, već s druge strane novoga cestovnog prijevoja.

Riječ je o mogućem svetom mjestu na kojem se odvija božanska svadba Perunove djece, na koju su aludirali kajkavski stihovi

Gori sedi sivi sokol,
Gori sedi, grada gled:
"Bog nam živi tu gospodu!"

Ta je mitska slika bila smještena u prostor u današnjoj austrijskoj Štajerskoj gdje je grad Graz (*Gradac*), isprva slavenska utvrda na uzvisini nad Murom, pokraj je selo St. Veit (*sv. Vid*), a nad gradom je velika gora Schöckel (*Sokol*). Možemo zamisliti kako Gromovnik u liku sokola gleda odozgo na događanja u gradu: *Gori sedi sivi sokol, Gori sedi, grada gled...* (Belaj 1998:224)

NA KONCU

Ponajprije se treba još jednom ukratko osvrnuti na crkvu sv. Marije u Starome gradu. Uzvisina na kojoj se nalazi crkva Blažene Djevice Marije nosila je na svojem vrhu gradinsku naseobinu od neolitika nadalje. Iz nje se, valjda još u rimsko doba, razvilo naselje ruralnih značajki, *Pagus* ("selo"). Tu je postojala i ranokršćanska crkva sv. Marije, *ecclesia Sancte Marie Veteris* (CD XI: 481, god. 1348.) odnosno *ecclesia Antiqua Sancte Marie* (podatak

iz 1375. godine, M. L. Ruich 1779/I: 200). Riječ je o mjestu koje već svojim imenom govori da je to prethodnik današnjega Paga. Grad Pag, kakvoga danas poznajemo, planski je izgrađen potkraj 15. st. Ime mu se uvjerljivo izvodi iz latinske imenice *pagus* "selo", a tako su ga valjda nazvali rimski stanovnici jedinoga gradskog naselja na otoku. To je bila *Κίσα/Cissa* (ime je očuvano u današnjoj *Caski*).

Pri završetku Seobe naroda uništen je urbanitet gradskih naselja Cisse i Navaliae, a kršćanstvo je na cijelome otoku pretrpjelo teške udarce. Konstantin Porfirogenet je napisao kako je otok Kissa nenastanjen, pa je stoga Petar Skok (1950) nagađao da su ga i Hrvati i Romani naselili tek negdje prije Krešimira (vladao oko 1059.-1074.). No, Skok je uočio nešto važnije: na Pagu nema toponima koji bi počeli s romanskim *Su(t)*-, pa je zaključio da je romansko stanovništvo moralo nestati s otoka prije kontakta s Hrvatima. Ali ovo još ne dokazuje da ga u Porfirogenetovo doba nije bilo. To možda prije ukazuje da otok Pag (kome je razoren grad Kissa) u Porfirogenetovo vrijeme nije imao nikakvu civilizirano strukturiranu vlast (bizantski garnizon, kršćansku crkvenu organizaciju), možda nije bilo ni kršćana na njemu, ali da je bio posve prazan, doista je teško pomisliti. To ovdje, međutim, nije bitno. Pag tada jednostavno nije pripadao Bizantu, a nije imao valjda ni jaču hrvatsku vojnu posadu da bi ga se moralo spominjati. Važnije je drugo: hrvatski organizirani posvećeni prostor, što se tako jasno očitava pred nama, po svojim poganskim značajkama nikako nije mogao nastati u vrijeme hrvatskih kršćanskih vladara od Domagoja nadalje. To znači da su Hrvati sa svojim vračevima/žrecima došli na otok još kao pogani, svakako prije Porfirogeneta, te da je žrec, koji je bez sumnje morao biti i geometar, odredio svete točke prema kojima se trebao upravljati život, i to na svečan način, kazujući mit i pokazujući mjesta na kojima se odvijala sveta drama.

No, to znači još nešto: budući da u Pagu nije bilo organiziranih kršćana, poganski su Hrvati mogli na mjesto sadašnje crkve sv. Marije, postaviti svoje svetište. To je svetište, u odnosu prema drugim elementima trokuta, uz vodu, i to na Gromovnikovoj strani, tamo gdje je bilo mjesto njegovoj ženi, gospođi Mokoš. Potvrđuje to i živa paška predaja prema kojoj je nekoć na otoku zavladała suša, a za pomoć su se obratili Blaženoj Djevici Mariji. Ona im je dala toliko vode u zdencu, smještenu u dvorištu franjevačkoga samostana pokraj današnje crkve, da se prelijevala. Ljudi to pripisuju čudu,

jer je crkva na brdašcu. Osim toga, blizu crkve je i izvor, *fons magnus*, za koji se vjerovalo da je na njemu Marija prala Isusu pelene. Ti su podaci sukladni etimologiji imena Mokoš. Starohrvatski sveti krajolik bio je na Pagu, kako smo pokazali, konstruiran do u detalje, pa valja očekivati da je tu u pogansko doba morala biti i hrvatska politička jedinica, plemenska ili župna.

To je svetište bilo, ako smo dobro zaključili, "svetište prvoga, višeg reda". Lako možemo zamisliti staroga hrvatskog žreca sijede brade kako, nakon što je odredio položaje svetih točaka, pripovijeda mnoštvu o Perunu ili Svetovitu koji stoluje na Gori, o Jarylu/Jurju kako živi kod poočima, o Velesu koji se drznuo popeti tamo gdje mu nije mjesto, a zatim o tome kako je gornji bog tjerao donjega gromovima natrag u vodu, bijući ga pritom u Dubravi i *rascijepivši trbuhe planinā* tamo gdje su danas špilje i izvori, i to sve pokazujući prstom, tako da su si tu priču svi mogli predočiti. U to je pripovijedanje uključio i nezgode što su se zbivale kod zdenca odnosno izvora. Prvim pripovijedanjem takvoga mita u novo zaposjednutoj zemlji žrec je posvetio novu domaju, napučio je vlastitim bogovima, dao joj sveti slavenski (hrvatski) sadržaj. Uvjet za takvo pripovijedanje bio je vizualni kontakt među pojedinim točkama. Pokazivanje je, naime, bilo u davnini bitan sastavni dio obreda, bilo da je bila riječ o bogoslužnome činu, ili o pravnome postupku. To bi značilo da su Hrvati odmah nakon zaposjedanja otoka Paga, prije kakvih 13 stoljeća, nakon dolaska u novu domovinu, smjestili u prostor svoje bogove i priče o njima (o tome više Belaj 2006), da bi javno pogansko bogoštovlje bilo nakon službenoga prihvaćanja kršćanstva uskoro ukinuto. Samo je puk još cijelo tisućljeće odlazio na svete poganske točke, odavna zaboravivši njihovo prvobitno značenje. A nama se danas, na početku trećega tisućljeća, otvara tajanstvena knjiga što je dosad bila zatvorena sa sedam pečata...

LITERATURA I IZVORI:

- BELAJ, Vitomir (1998a): *Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Golden Marketing, Zagreb.
- BELAJ, Vitomir (1998b): Drugi pogled na podrijetlo imena grada Ivanca. U: *Radovi Hrvatskog društva folklorista VII*:29-39.
- BELAJ, Vitomir (2006a): Mit u prostoru. U: *Mošćenički zbornik*, Mošćenice, 3:5-39.
- BELAJ, Vitomir (2006b): Kako je Ivanec dobio ime. U: *Ivanečka škrinjica 2*.
- BOMMAN, Gianantonio (1775): *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna*, Antonio Locatelli, Venezia.
- CD = Smičiklas, Tadija (1913): *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, Sv. XI, Zagreb.
- ČAUSIDIS, Nikos (1994): *Митските слики на Јужните Словени*. Мисла, Скопје.
- CRNKOVIĆ, Nikola (2002): Prepoznatljivost starohrvatskih poganskih svetišta u dijelu primorja zapadne Hrvatske. U: *Grobnički zbornik 2*:124-142.
- DAZd, Catastro di Pago, fol. 24.
- DAZd, SZB, Petrus de Pago, b. IV, fasc. II, fol. 13; fasc. IV, fol. 7v; fasc. V, fol. 11.
- DUMÉZIL, Georges (1958): *L'Idéologie tripartite des Indo-Européens*. Bruxelles.
- HILJE, Emil (1999): *Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu*. Zadar.
- HILJE, Emil (2005): Zborna crkva sv. Marije u Starom Gradu na Pagu. U: *Svetište Gospe od Staroga Grada na Pagu*, Zadar.
- IVANOV, Vjačeslav Vsevolodovič - Vladimir Nikolajevič TOPOROV (1965): Славянские языковые моделирующие семиотические системы. Moskva.
- IVANOV, Vjačeslav Vsevolodovič - Vladimir Nikolajevič TOPOROV (1974): Исследованая в области славянских древностей. Moskva.
- IVANOV, Vjačeslav Vsevolodovič - Vladimir Nikolajevič TOPOROV (1983): К реконструкции Мокоши как женского персонажа в славянской версии основного мифа. U: *Балто-славянские исследования*.

- JEŽIĆ, Mislav (1987): *Rgvedski himni. Izvori indijske kulture i indoeuropsko nasljeđe*. Globus, Zagreb.
- JEŽIĆ, Mislav (2006): Indoeuropska pozadina Perunova kulta. U: *Mošćenički zbornik*, Mošćenice, 3:53-62.
- KATIČIĆ, Radoslav (1977): Die Spiegelung slawischer heidnischer Mythologie in der kroatischen Ortsnamenlandschaft. *Folia onomastica Croatica* 6:123-138.
- KATIČIĆ, Radoslav (od 1987. dalje): Niz članaka o praslavenskoj i baltoslavenskoj mitskoj tradiciji u *Wiener slavistisches Jahrbuch*.
- KATIČIĆ, Radoslav (2003): *Die Hauswirtin am Tor. Auf den Spuren der großen Göttin in Fragmenten slawischer und baltischer sakraler Dichtung*. (= *Schriften über Sprache und Texte* br. 6, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main.
- KATIČIĆ, Radoslav (2005): Čudesno drvo. U: *Filologija* 45:47-86.
- KELEMINA, Jakob (1926-1927): J. Peisker: Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes. [ocjena] U: *Etnolog* I:166-169,
- KOSMAS: *Cosmae Pragensis Chronica Bohemorum*, Monumenta Germaniae Historica SS rer. germ., N.S. T. II., Berlin 1923.
- LINCOLN, Bruce (1908): *Priests, Warriors, and Cattle: A Study in the Ecology of Religions* (Hermeneutics, Studies in the History of Religions; V. 10) University of California Press.
- MEDVEŠČEK, Pavel (1992): Osvatina-poganski ogenj. U: *Etnolog* 2/1(LIII):151-156.
- NIEDERLE, Lubor (1916): *Víra a náboženství*. (= Slované starožitnosti, oddíl kulturní: Život starých Slovanů, II-1) Prag.
- PEISKER Jan (1926): Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes. U: *Blätter für Heimatkunde* 7-8:49-57.
- PEISKER Jan (1926/1927): Na obranu. [odgovor] U: *Etnolog* I:169-171.
- PEISKER Jan (1928): Koje su vjere bili stari Sloveni prije krštenja? (preveo Ivo Pilar) U: *Starohrvatska prosvjeta* NS II/1928.
- PEJAKOVIĆ, Mladen: (1978), *Broj iz svjetlosti*. Matica Hrvatska, Zagreb

- PEJAKOVIĆ, Mladen (1982¹,1988²): *Starohrvatska sakralna arhitektura. Kršćanska stvarnost*, NZMH, Zagreb.
- PEJAKOVIĆ, Mladen (1996): *Omjeri i znakovi: ogledi iz starije hrvatske umjetnosti*. Matica Hrvatska, Dubrovnik.
- PEJAKOVIĆ, Mladen (2006):. *Dioklecijanova palača sunca*. Litteris, Zagreb.
- PILAR, Ivo (1931): O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju. U: *Zbornik za narodni život i običaje* 28:1-86.
- PLETERSKI, Andrej (1996a): Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov. U: *Zgodovinski časopis* 50:481-534.
- PLETERSKI, Andrej (1996b): Strukture tridelne ideologije pri Slovanih. U: *Zgodovinski časopis* 50:163-185.
- RUICH, Marco Lauro (1779): *Delle Riflessioni Storiche sopra l'antico stato civile et ecclesiastico della citta et isola di Pago o sia dell'antica Gissa fatte da diversi autori, diplomi, privilegi, et altre carte pubbliche e private raccolte da Marco Lauro Ruich*, Tomo I-II.
- SCHUCHARDT, Carl (1926): *Arkona, Rethra, Vineta: Ortsuntersuchungen und Ausgrabungen*. 2., verb. u. verm. Aufl. Berlin.
- SKOK, Petar (1950): *Slavenstvo i romanstvo na Jadranu I.-II.*, Jadranski institut JAZU, Zagreb.
- SUIĆ, Mate (1953): *Pag*, Zadar.
- ŠKOBALJ, don Ante (1970): *Obredne gomile*. Sveti Križ na Čiovu.
- ŠONJE, Ante (1995): Svetovidov kult na otoku Pagu. Povijesno-etnografski zapis [pripravio za objavu Nikola Crnković]. U: *Dometi* 7-12/1995:107-118.
- ŠUFFLAY, Milan (1928): Otkriće velike tajne slavenskog poganstva. Znamenita studija profesora Jana Peiskera. U: *Obzor* od 11. IX. 1928.
- ŠUFFLAY, Milan (1931): Zaratuštra u Crvenoj Hrvatskoj. U: *Croatia sacra* 1/1931:109-114.

THE HOLY TRIANGLE OF PAG

Summary

This article presents results of a continuation of a research in topographic structures of the ancient Croatian (ancient Slavic) paganism, the results of which were presented in Mošćenice in 2005, in an article titled *Myth in Space (Mit u prostoru)*; Belaj 2006). Three points of the ancient Slavic holy space on the island of Pag have been determined (St. Vitus' church west of the town of Pag, St. George's to the north and the Blessed Virgin Mary's church in the Old Town); forming a triangle, the parameters of which have been determined by Pleterski 1996b: the angle at St. Vitus' measures 21 degrees, and the two sides of the triangle relate to one another as $1:\sqrt{2}$. In addition to this, there are a few other particulars that seem to confirm the thesis that this triangle on the island of Pag represents a trace of ancient Slavic cults.

The St. Vitus' church, situated on the highest peak of the island, was obviously dedicated to the supreme god, the thunder god Perun. St. Mary's with an unfailling well (to which one still pilgrimages) is situated not far from the water (sea), where it has covered the cult of the pagan Great Mother, Perun's wife. The third point, a cluster of rocks where snakes still emerge, marks the place of Perun's enemy, the snakelike god Veles.

Key words: island of Pag, mythology, Slavs, worldview